

Yayıncı ve Sahibi/Publisher and Owner

Türk Felsefe Derneği Adına/On behalf of Association for Turkish Philosophy
Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi

Yazı İşleri Müdürü/Managing Editor

Merve Nur Sezer (Ankara Üniversitesi, Türkiye)

Editör/Editor

Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir (Ankara Üniversitesi)

Yazı Kurulu/Editorial Board

- Prof. Dr. Celal Türer (Ankara Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Christof Rapp (Ludwig Maximilians Universität, Germany)
Prof. Dr. Dean Zimmerman (Rutgers University, USA)
Prof. Dr. Duncan Pritchard (University of California Irvine, USA)
Prof. Dr. Jason Brennan (Georgetown University, USA)
Assoc. Prof. Dr. Eros Carvalho (Universidade Federal do Rio Grande do Sul, Brazil)
Assoc. Prof. Dr. Zalan Gyenis (Jagiellonian University, Poland)
Doç. Dr. Fatih Özkan (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Muhammet Enes Kala (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Aynur Tunç (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Gary N. Kemp (University of Glasgow, United Kingdom)

Alan Editörleri/Section Editors

- Prof. Dr. Ahmet Emre Dağtaşoğlu (Trakya Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Fatih Özkan (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Mehmet Ata Az (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Mehtap Doğan (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Nihat Durmaz (Selçuk Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Sebile Başok Dış (Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Yurdağül Kılıç (Selçuk Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Ferhat Taşkın (Mardin Artuklu Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Kenan Tekin (Boğaziçi Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Çelik (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Nazan Yeşilkaya (Şırnak Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Övge Öztürk (Yozgat Bozok Üniversitesi, Türkiye)

Yazım Editörleri/Spelling Editors

Ahmet Hamdi İşcan (Ankara Üniversitesi, Türkiye)
Zehra Eroğlu (Ankara Üniversitesi, Türkiye)

Dil Editörleri/ Language Editors

Abdussamet Şimşek (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Türkiye)
Hatice İpek Keskin (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Türkiye)

Dizinlenme Bilgileri/Indexed by

ULAKBİM TR Dizin (2003'dan itibaren/since 2003)
Philosopher's Index (2004'dan itibaren/since 2004)
ERIH PLUS (2023'den itibaren/since 2023)
PhilPapers (2023'dan itibaren/since 2023)

Felsefe Dünyası uluslararası, süreli ve hakemli bir dergidir; yılda iki sayı yayımlanır; elektronik versiyonu, açık erişimlidir.
Derginin online versiyonu ücretsizdir.

The Philosophy World is an international, periodical biannually, and peer-reviewed journal; its digital version is open access.
The online version of the journal is free of charge.

Fiyatı/Price: 300 TL | **Basım Tarihi/Publication Date:** Aralık/December 2024, 300 Adet/Copies

Adres/Address

Necatibey Caddesi No: 8/122 Çankaya/ANKARA
Tel: 0 (312) 231 54 40
<https://dergipark.org.tr/pub/felsefedunyasi>

Hesap No / Account No: Vakıf Bank Kızılay Şubesi
IBAN: TR82 0001 5001 5800 7288 3364 51

Tasarım / Design: Turku Ajans

Baskı / Printed: Uzun Dijital
Zübeyde Hanım, İstanbul Çarşısı, İstanbul Cd. No:48 D:48,
06070 Altındağ/Ankara

Tel: (0312) 341 36 67 | **Sertifika No:** 47865

Kant'tan Kripke'ye: Analitiklik, Zorunluluk, A Priori İlişkisi

Murat Fatih Yazıcı

<https://orcid.org/0000-0003-2139-8399> | muratfatihyazici@gmail.com

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, Türkiye

<https://ror.org/05j1qpr59>

Öz

Bu çalışmada zorunluluğun, analitik ve a priori kavramlarıyla olan bağı çağdaş felsefedeki tartışmalarla ilgisi içerisinde incelenmeye çalışılacaktır. Bu doğrultuda ilk olarak Kant'ın yargı teorisinden hareketle yaptığı sınıflandırma ele alınacaktır. Bu sınıflandırmanın epistemolojik ve semantik olarak düşünülebilecek iki veçhesi bulunmaktadır. İlk veçhesi a priori-a posteriori ayrımına, ikincisi ise analitik-sentetik ayrımına dayanmaktadır. Felsefe tarihinde, özellikle Leibniz ve Hume'un görüşlerinde, izlerine rastlanmakla birlikte, bu ayrımlar Kant'ın felsefesinde ayrıcalıklı bir konuma ulaşmıştır. Bu minvalde, Kant'ın ortaya koymuş olduğu sentetik a priori yargıların kendi felsefesindeki önemi belirtilmiş, yol açtığı tartışmalara değinilmiştir. Söz konusu tartışmalar, Öklid dışı geometrilerin ortaya çıkmasıyla birlikte belirli bir noktada yoğunluk kazanmıştır. Evrensel olarak zorunlu tek bir geometri fikrinin kaybolması, Kant'ın sentetik a priori projesinin itibar kaybetmesine yol açmıştır. Bu durum, aritmetiğin mantığa indirgenmesi fikri üzerinden farklı bir şekilde güç kazanmıştır. Böylece Kant'ın matematiği temellendirdiği saf görü anlayışının felsefi sahneden dışarıya çıkartılmasıyla karşı karşıya kalmıştır. Öte yandan analitik felsefesinin üzerinde konumlandığı dil ve mantık temelli bir düşüncenin önü açılmıştır. Bu bağlamda, Carnap ve Ayer analitik-sentetik ayrımını savunmakla beraber, Kant'ın aksine, zorunlu ve a priori olanın analitik ifadelerle sınırlı olduğunu iddia eder. Quine ve Kripke ise farklı açılardan daha radikal bir adım atarlar. Quine, felsefe ile bilim arasında niteliksel bir ayrımın oluşmasını sağlayan a priori- a posteriori ve analitik-sentetik ayrımını eleştirir. Kripke ise bilgiye ulaşma ve nesnelere adlandırma biçimlerine ilişkin geleneksel anlayışı sorgulayarak zorunluluğun analitik ve a priori olandan farklı boyutları olabileceğini öne sürer. Bu çerçevede, 20. yüzyılın ikinci yarısında modal mantıktaki ve dil felsefesindeki tartışmaların etkisiyle birlikte yeni bir anlayış gelişmeye başlamıştır. Zorunluluk kavramının analitik ve a priori kavramlarıyla arasındaki ilişkinin farklılaştığı bu safha metafizik açıdan özcülüğün gündeme gelmesine sebep olmuştur. Böylece Kant'ın yargı sınıflandırmasının aksine, zorunlu a posteriori ve olumsal a priori gibi önermeleri içeren yeni bir felsefi çerçeve ortaya çıkmıştır. Yazıda, çağdaş felsefenin farklı safhaları itibarıyla temsil gücü olan örnekler üzerinden felsefi yaklaşımı belirleyen zorunluluk, analitiklik ve a priori kavramlarının birbirleriyle etkileşim biçimleri ele alınmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yargı, Zorunluluk, Analitik, A priori, De dicto, De re

Atıf Bilgisi

Yazıcı, Murat Fatih (2024). Kant'tan Kripke'ye: Analitiklik, zorunluluk, a priori ilişkisi. *Felsefe Dünyası*, 80, 222-245. <https://doi.org/10.58634/felsefedunyasi.1575692>

Geliş Tarihi	29.10.2024
Kabul Tarihi	15.12.2024
Yayın Tarihi	15.12.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körileme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - intihal.net
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Etik Bildirim	turkfelsefeder@gmail.com
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

From Kant to Kripke: Analyticity, Necessity, A Priori Relation

Murat Fatih Yazıcı

<https://orcid.org/0000-0003-2139-8399> | muratfatihyazici@gmail.com

Istanbul Medeniyet University, Istanbul, Türkiye

<https://ror.org/05j1qpr59>

Abstract

In this study, the connection between necessity and the concepts of analyticity and a priori will be examined in relation to discussions in contemporary philosophy. In this context, firstly, Kant's classification based on his theory of judgment will be discussed. This classification has two aspects that can be considered epistemologically and semantically. The first aspect relies on the distinction between a priori-a posteriori, while the second is based on the analytic-synthetic distinction. Although traces of these distinctions can be found in the history of philosophy, especially in the views of Leibniz and Hume, these distinctions have reached a privileged position in Kant's philosophy. Based on this, the significance of the synthetic a priori judgments put forward by Kant in his own philosophy is stated and the debates it has sparked are dealt with. These debates intensified particularly with the emergence of non-Euclidean geometries. The loss of the idea of a single and universally necessary geometry led to the discrediting of Kant's synthetic a priori project. This comprehension is gained strength in a different way by the idea of reducing arithmetic to logic. Thus, we are faced with the removal from the philosophical scene of Kant's understanding of pure intuition, on which he based mathematics. On the other hand, the way has been opened for a language-logic based thought on which analytical philosophy is relied on. In this sense, Carnap and Ayer defend the analytic-synthetic distinction, but unlike Kant, they argue that the necessary and a priori are limited to analytic statements. Quine and Kripke take a more radical step from different perspectives. Quine criticizes the a priori-a posteriori and analytic-synthetic distinctions that create a qualitative distinction between philosophy and science. Kripke, on the other hand, questions the traditional understanding of the ways of accessing knowledge and naming objects, so suggests that necessity may have dimensions other than the analytical and a priori one. Within this framework, in the second half of the 20th century, a new understanding began to develop with the influence of discussions in modal logic and philosophy of language. This phase, in which the relationship between the concept of necessity and the concepts of analytic and a priori has shifted, brought the essentialism come to the agenda from a metaphysical perspective. Thus, in contrast to Kant's classification of judgments, a new philosophical framework emerged that includes propositions like necessary a posteriori and contingent a priori. In this article, the ways in which the concepts of necessity, analyticity and a priori, which determine philosophical approach, interact with each other will be discussed through representative examples from different stages of contemporary philosophy.

Keywords: Judgment, Necessity, Analytic, A priori, De dicto, De re.

Citation

Yazıcı, Murat Fatih (2024). Kant'tan Kripke'ye: Analitiklik, zorunluluk, a priori ilişkisi. *Felsefe Dünyası*, 80, 222-245. <https://doi.org/10.58634/felsefedunyasi.1575692>

Date of Submission	29.10.2024
Date of Acceptance	15.12.2024
Date of Publication	15.12.2024
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - intihal.net
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	turkfelsefeder@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

Çağdaş felsefede analitik kavramı, belirli türde bir felsefe yapmayı tanımlayan bir kavram olarak öne çıkmıştır. Kavramın tartışmaların odağına yerleşecek şekilde ortaya çıkışında Immanuel Kant'ın merkezi bir konuma sahip olduğu söylenebilir. Kant, çağdaş felsefenin oluşumunda pay sahibi olmakla birlikte en çok eleştiriye tabi tutulan isimlerinden birisi olmuştur. Bu sebeple, yazının ilk kısmı Kant'ın felsefesinde yer aldığı biçimiyle yargıların sınıflandırılması (analitik- sentetik, a priori- aposteriori) olacaktır. Felsefe tarihinde Kant'tan önce Locke, Leibniz ve Hume gibi isimler analitik-sentetik ayrımını andıran bir tasnif yapmışlardır. Ancak analitik-sentetik ayrımının felsefi söylemde özgün bir hüviyet kazanması Kant ile birlikte olmuştur (Dursun, 2004, s. 12-13). Bu açıdan analitik felsefenin tarihi Kant'ın analitik kavramının çeşitli veçhelerden desteklenmesi veya genellikle eleştirilmesi ile doğrudan alakalıdır (Hanna, 2004, s. 120-121). Benzer bir durum a priori-a posteriori ayrımı için de geçerlidir. Bu açıdan ilerleyen kısımlarda ele alınacağı üzere Carnap (1996), Ayer (1984), Quine (1980) ve Kripke (2001) gibi birçok ismin Kant ile hesaplaşmış olması sürpriz değildir.

Kant, analitik-sentetik ayrımı gibi a priori- a posteriori ayrımını da transdantal felsefeyle uyumlu olacak şekilde yargılar üzerinden yapmıştır. Kant'ın yaptığı ayrımların yargı teorisine dayalı olması, kendisinden sonraki tartışmaların seyrini şekillendirmiştir. Özellikle 19. yüzyılda matematik alanında ortaya çıkan birtakım gelişmeler, Kant'ın görüşü sahibi ve yargı veren bir faile dayalı matematik anlayışından uzaklaşılmasına neden olmuştur. Bir yandan Öklid dışı geometrilerin ortaya çıkması diğer yandan Frege'nin aritmetiği mantığa indirgemesi gibi fikrî atılımlar dile dair yeni bir bakış açısının gelişmesine yol açmıştır. Bu süreçte ortaya çıkan en büyük iddialardan biri, matematik kesinliğin belirli bir görüşe dayanmadığının ileri sürmek ve böylece a prioriliğin dilsel olanla sınırlandırılmasını savunmak olmuştur (Çitil, 2012, s. 33). Kant'ın yargı üzerinden ayrıma tabi tuttuğu özellikler dilsel bir nesne olan önermeler cihetinden ele alınmaya başlanmıştır. Böylece analitik olan, zihinsel bir edime dayanan kavram çözümlemesinden ziyade mantıksal yasa ve tanımlar düzleminde belirlenmeye başlamıştır. Bu süreç içerisinde zorunluluk ise görüsel içeriğe dair olmadığı öne sürülerek analitik olan ile paralel şekilde mantıksal veya dilsel olarak ele alınmıştır.

Analitik ve a priorinin yanında kavram paketinin bir diğer unsuru olan zorunluluğun ilerleyen kısımlarda görüleceği üzere birden fazla anlamı bulunmaktadır. Metafiziksel bir zorunluluğun reddi analitik felsefenin uzunca bir süre ana karakterini belirlemiştir. Buna karşın modal mantığın gelişimi

ve gönderim problemi gibi dil felsefesi tartışmalarının ekseninde zorunluluk daha farklı bir cihetten ele alınmaya başlanmıştır. 20.yy'ın ikinci yarısı olarak adlandırılabilir bu safhada, olgusal bir içeriğe sahip olmasına rağmen zorunluluğun var olabileceğine dair görüşler ileri sürülmüştür. Böylece zorunluluğun analitik ile olan paralelliği ortadan kalkmış ve aynı zamanda zorunlu olanın a posteriori bir şekilde bilinebileceği fikri doğmuştur. Bu görüş, Kant'tan itibaren gelen zorunluluğun yalnızca a priori bilgiye özgü bir özellik olduğu fikrinin yeniden sorgulanmasına yol açmıştır.

1. Kant'ın Felsefesinde Yargı Teorisi ve Yargıların Sınıflandırılması

Kant'a göre yargı, nesnenin bilgisini dolaylı olarak elde etmeyi sağlayan bir düşünme fiilidir, temsilin temsilidir (B 93).¹ Kant'ın teorisi açısından bilginin ortaya çıkması için hissetme, muhayyile ve *düşünme* yetilerinin birlikte çalışması gerektiği göz önüne alındığında, yargı yetisi merkezi bir role kavuşmuştur; çünkü yargı yetisi ile düşünme yetisi bir ve aynıdır (B 106). Yargının bilgi teorisi açısından taşıdığı bu önem, Kant'tan sonra gelişen felsefe içerisinde tartışmalara konu olmuştur. Özellikle analitik gelenek, yargıların analitik-sentetik ya da a priori- a posteriori olarak sınıflandırılmasının herhangi bir yetiden (yargı/düşünme yetisi) bağımsız olacak biçimde nesnel bir içeriğe dayanması gerektiğini düşünür. Bu bağlamda, çağdaş dönemde ilerleyen tartışmaların bir tarafını analitik-sentetik ayırımının meşruiyetine yönelik sorular şekillendirmiştir.² Öte yandan, Kant'ın yenilikçi tarafını oluşturan sentetik a priori yargılar üzerindeki şüphelerin artmasıyla birlikte a priori olanın sınırıyla ilgili bir başka gündem ortaya çıkmıştır. Sonraki kısımlarda söz konusu gündemin her iki tarafına değinerek özellikle analitik ifadelerin zorunluluk ve a priori ile arasındaki ilişkisine odaklanılacaktır. Ancak ilk olarak Kant'ın yargı sınıflandırmasına ve bu sınıflandırmanın felsefe tarihindeki kökenlerine bakılacaktır.

Kant, yargıları tasnif ederken iki farklı ayırımın üzerinde durmaktadır. Bu ayırlardan ilkinin daha epistemolojik bir perspektife sahip olduğunu söylemek mümkündür. Buna göre, bir yargının ortaya çıkması için ampirik tecrübeye ihtiyaç varsa a posteriori, yargı ampirik tecrübe ve duysal

1 *Saf Aklın Eleştirisi* (Alm. Kritik der reinen Vernunft) kitabından yapılacak atıflar A ve B yayımına ait sayfa numaralarına göre yapılmıştır. Eserin klasik yapısını göstermek ve erişilebilirliği kolaylaştırmak adına yapılan alıntılarda belirli bir baskının sayfa numarası kullanılmamıştır. Bununla birlikte Aziz Yarıdım'ın Türkçe çevirisini (Kant I. , 1993) ve Allen Wood ile Paul Guyer'in (Kant I. , 1998) yapmış olduğu İngilizce çeviriyi kullanmış olduğumuzu belirtelim.

2 Bu durum analitik-sentetik ayırımına dair 20. yüzyılda geniş bir literatür oluşmasına sebep olmuştur. Literatürün belirli bir kısmını oluşturan C. I. Lewis, Putnam, Quine, Grice ve Strawson gibi isimlerin söz konusu ayırım hakkındaki makalelerine toplu halde ulaşmak için bkz (Rosenberg & Travis, 1971, s. 15-162).

izlenimlerden bağımsız bir şekilde doğuyorsa a prioridir (B 2). Tecrübe, neyin var olduğunu söylemekle birlikte gerçekliğin neden zorunlu olarak bu şekilde olduğuna dair bir açıklama sunmaz. Bu açıdan a posteriori yargılar mutlak bir evrensellik taşıyamazlar. Bunun aksine a priori yargılar zorunlu ve evrenseldir. Eğer sözü geçen a priori bilgilere ampirik herhangi bir unsur karışmaz ise bu yargı saf a priori olarak adlandırılır (B 3). Kant için bu türden bilgilerin var olduğunun gösterilmesi *Saf Aklın Eleştirisi* bağlamında hayati bir rol oynamaktadır.

Tablo 1.

Saf a priori yargılar	A priori yargılar
Üçgenin iç açıları toplamı yüz seksen derecedir.	Her değişimin bir nedeni vardır (B3)

Kant'ın düşüncesine göre bilimler, yargılar üzerinden ayrıma tabi tutulabilir. Buna göre matematiğin yargıları zorunluluk ve evrensellik içermesi nedeniyle saf a priori yargılardır. Öte yandan matematik, mantık biliminde olduğu gibi zorunluluk taşısa da ondan ayrıldığı tarafları vardır ki bu durum Kant'ı kendisinden önceki dönemden ayırt ettiğimiz bir zemine dayanır. Matematiksel bilgi, kavramsal bir analizden ziyade saf görüde inşa edilen bir bilgidir. Bu doğrultuda kavramlar arası ilişkiyi konu edinen ikinci ayırım ortaya çıkar. Söz konusu ikinci ayrıma göre yargı türlerini şöyle ayırır; eğer yüklem özne kavramıyla ilişkili olmakla beraber onun dışında ise *sentetik*, yüklem özne kavramında içeriliyorsa *analitik* olarak tanımlanır (B 10). Analitik yargılarda, özneye örtük veya açık olarak bulunan terim yüklemle açıklığa kavuşur. 'Hiçbir bekâr erkek evli değildir' yargısında 'bekâr erkek' teriminin kavramsal içeriğinde evli olmamak zaten bulunmaktadır. Kısacası analitik yargılarda, özne analiz edilerek içerdiği yüklem açık hale getirilir. Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi*'nde verdiği örnek "tüm cisimler uzamlıdır" yargısıdır (A 7/ B11). Tüm bu örneklerde anlatılmak istenen asıl şey yüklem özneye gizli bir şekilde içeriliyor olmasıdır. Fakat Kant'a göre, bu tür yargılar bilgimizi genişletmez. Sözelimi Kant'ın örneğinde 'cisim' kavramı 'uzamlı' olma yüklemine içermektedir fakat buradaki yargı cisim kavramına dair olan bilgiyi genişletmez.

Kant, kimyada kullanılan sentez ve analiz kavramlarını yargıların tasnifinde esas almıştır. Buna göre, analitik yargılar, analiz kelimesinden türemiş olup; bir şeyde bulunanların bileşenlerine ayrılmasında olduğu gibi özneye zaten bulunanın yüklem ile açılmasını ifade eder. Sentetik yargılar ise sentez sözcüğünden türer; birbirinden ayrı duran unsurların terkip edilmesi gibi, özneye bulunmayan başka bir unsurun yüklem yoluyla ona eklen-

mesi anlamını taşır (Barker, 2003, s. 23). Bu açıdan, analitik yargılar, bilgiyi açıklayıcı; sentetik yargılar ise bilgiyi genişleten işleve sahiptir.³

Tablo 2.

Epistemolojik Ayrım	Semantik Ayrım
A priori	Analitik
A posteriori	Sentetik

Kant'ın analitik ve sentetik ayrımının kökeni için felsefe tarihinde birçok isme geri dönülebilir. Sözgelimi Hacıkadiroğlu'na göre, analitik- sentetik yargıların geçmişi, Gazali'nin doğrulukların deneyimle kesin olarak bilinmeyeceği düşüncesine kadar geri götürülebilir (Hacıkadiroğlu, 1994, s. 72). Fakat belirli yakınlıklar olmakla birlikte, bu tür benzerlikler kurmak, analitik-sentetik ayrımını anlamaktan ziyade zorlaştırmaktadır. Söz konusu benzerliklerin farklı zeminlere dayanması itibarıyla fikrî olarak sağlam olmadıklarını söylemek gerekir. Yücel Dursun da benzer bir şekilde (spekülatif bir yorum olduğunu kabul ederek), analitik / sentetik ayrımının felsefe tarihinde Platon'a kadar geri götürülebileceğini ifade etmektedir:

Analitik/sentetik ayrımı, felsefe tarihi boyunca kimi zaman kıyıda köşede kalmış, kimi zaman üzerine ateşli tartışmalar yapılmış ve kimi zaman da felsefeyi derinden etkilemiş olan bilgi felsefesinin (Kant'ın) giriş kapısı olmuştur. Ayrımın felsefe tarihindeki izlerine kimi açılardan bakıldığında, belki de Platon'a kadar götürülebilir. Platon'daki 'idealar'ı ya da 'ilk örnekleri' duyulur dünyadan bağımsızlığıyla ya da daha sık kullanılan bugünkü terimle ifade edersek, deney dünyasından bağımsız olmasıyla analitikliğe, duyu dünyasını ise sentetikliğe örnek verebiliriz. Çünkü analitik/sentetik ayrımının, hemen her dönemde ifade bulan bir özelliği, deneyden bağımsız ya da deneye bağımlı olma yanısırdır. Fakat bu, analitik ve sentetik önermelerin diğer özellikleri göz önüne alındığında hayli spekülatif bir iz takibidir (Dursun, 2004, s. 12).

Analitik / sentetik ayrımını *hayli spekülatif* bir takibinden ziyade daha makul bir takibi de mümkündür. Kant'ın yaptığı ayrımında esas olarak yararılandığı iki isim öne çıkmaktadır. Mevzubahis isimler, Leibniz ve Hume'dan başkası değildir. Leibniz'in yaptığı *akıl doğruları* (İng. Truths of reason) ve *olgu doğruları* (İng. Truths of fact) ayrımı (Leibniz, 1902, s. 258), sırasıyla analitik-sentetik ayrımına denk düşeceği görülebilir. Söz konusu doğruların ilki zorunludur ve karşıtları imkân dâhilinde değildir. Yani, analitik yargılar

3 Kant'ın analitik olanı, özne kavramında kapsanan ancak daha önce düşünülmemiş bir yüklem için açığa çıkarılması şeklinde ele alması nedeniyle analitikliği yargı verene bağlı kılınmış olduğu öne sürülmüştür. Bu durum yazının ilerleyen kısımlarında da belirtileceği üzere Kant'ın analitik- sentetik ayrımını psikolojik bir ölçüde dayandırdığı eleştirisine yol açacaktır.

gibi çelişmezlik ilkesine bağlıdır.⁴ Eğer bir analitik yargı doğruysa, bu yargının değili yanlıştır. Ayrımın ikinci kısmında bulunan olgu doğruları ise olumsaldır, bu sebeple karşıtları da mümkündür.

Benzer şekilde David Hume, doğruların dayandığı zemini, *fikirlerin bağıntıları/ilişkileri* (İng. relations of ideas) ve *olgu durumları* (İng. matters of fact) olarak ayırt etmiştir. Bunların sırasıyla analitik-sentetik yargılara denk düştüğü iddia edilebilir. Fakat, Kant öncesi düşünürler, Leibniz ile Hume'un yaptığı ayrımlarda olduğu gibi, a priori yargılarla analitik yargıları; a posteriori yargılar ile de sentetik yargıları eş düşünmüştür (Smith, 2003, s. 30).⁵ Zorunlu olmak ise ayrımın ilk kısmıyla uyumlu düşünülmüştür. Daha uygun bir şekilde ifade etmek gerekirse; Leibniz ve Hume, zorunluluk-olumsallık gibi kavramları sırasıyla analitik-sentetik ve a priori- a posteriori ile simetrik olarak düşünmüş gözükmektedir.

Kant açısından düşünüldüğünde, her iki ayrımı bir araya getirdiğimizde karşımıza dört tane yargı türü çıktığı düşünülebilir. Fakat analitik yargılar kesin ve koşulsuz olduklarından dolayı hepsinin aynı zamanda a priori olduğunu söylemek mümkündür (Adorno, 2005, s. 64). Bu sebeple, hem analitik hem a posteriori bir yargı mümkün olmadığından geriye; analitik a priori, sentetik a posteriori ve içlerinde en yenilikçisi olan sentetik a priori olmak üzere üç tane yargı biçimi kalmıştır.

Tablo 3.

Kant	Hume	Leibniz
Analitik a priori	Fikirlerin Bağıntıları	Akıl Doğruları
Sentetik a posteriori	Olgu Durumları	Olgu Doğruları
Sentetik a priori	-	-

Üç numaralı tabloda⁶ görülen analitik a priori, sentetik a posteriori ve sentetik a priori gibi adlandırmalar, ancak Kant'ın felsefî çerçevesi içerisinde anlam kazanır. Yeniden belirtmek gerekir ki, Leibniz ve Hume'da a priori-a posteriori ayrımı gibi bir ayrım bulunmamaktadır. Kant'ın getirdiği yeniliğin anlaşılması adına Kant öncesini Kant'ın yaptığı ayrıma tabi tu-

4 Kant için yargının analitik olmasının iki yolu olabilir. Bir tanesi kendisinden önceki tanımlamalardaki gibi çelişmezlik ilkesidir. Kant bu tanımlamayı *Prolegomena*'da şöyle yapmaktadır: "bütün analitik yargılar tamamıyla çelişme ilkesine dayanırlar ve onların malzeme olarak kullandıkları kavramlar deneysel olsa da, doğal yapıları gereği a priori bilgilerdir" (Kant I., 2002, s. 15) Diğeri ise *kavramsal içermeye* yoluyla. Buna göre özne kavramı, yüklemi örtük olarak içerdiği düşünülebilir analitik bir yargıdan bahsedilir.

5 Kant öncesi düşünürlerde analitik ile a priori yargıların, sentetik ile de a posteriori yargıların eş tutulduğu ve bunun literatürde birçok yorumcu tarafından dikkate sunulduğunu belirtmek gerekir. Bknz: (Steinitz, 1996, s. 10), (Beck W. L., 1978, s. 80) ve (Dursun, 2004).

6 Buradaki tablo Beck'in söz konusu çalışmasında (Beck W. L., 1978, s. 81) kullandığı tablodan yola çıkılarak ayrımların daha incelikli bir şekilde gösterilmeye çalışılması neticesinde oluşturulmuştur.

tarak ele almak mümkündür. Sözgelimi, Hume'un fikir bağıntıları ile kast ettiği şey ampirik tecrübeyi zemine almadan salt düşüncenin işlemeyle ortaya çıkan yargılardır. Hume, Kant'ın çerçevesinde analitik a priori olarak gözüken bu yargıların matematiğin yargıları olduğunu söylemektedir. Bu açıdan, ampirik tecrübeye bulunmamasına rağmen Öklid'in postülalarının her daim kesin bir hakikat olarak kalacağını düşünür (Hume, 1976, s. 22). Hume'a göre, ampirik tecrübe içinde yer almayan matematiksel önermeler hem kesindir hem de zaman içinde değişime tabi olmadığı için kesin olarak kalmaya devam edecektir (Dursun, 2004, s. 19). Olguların ise doğruluğu zorunlu bir biçimde taşımaz. Buradaki zorunluluk veya olumsuzluk doğruların kanıtlanma biçimiyle de alakalı durmaktadır. Fikirlerin bağıntıları denilen doğruların kanıtlanması mantıksal bir ilkeye (çelişmezlik ilkesi) dayanırken ikincisinin kanıtlanması ise neden-etki içerisindeki olayların gözlemlenmesinden kaynaklanmaktadır.

Leibniz, zorunluluğun duyularla gösterilemeyeceğini, bunun için zihnin kendi unsurlarına başvurması gerektiğini belirtmiştir (Leibniz, 1996, s. 80). Benzer şekilde Kant, tecrübenin bize bir şeyin ne olduğunu söylemesine rağmen neden zorunlulukla öyle ama diğer şekilde olmadığı konusunda açıklama sunmadığını söylemektedir (B 3). Bu açıdan her iki isim de zorunlu olarak doğru olanların duyusal tecrübe içerisinde gerekçelendirilemeyeceğini, bunun için (Kantçı terminolojiyle ifade edilecek olursa) a priori unsurlara başvurulması gerektiğini düşünmektedirler. Şimdiye kadar bahsedilen sınıflandırmada Hume, Leibniz ve Kant arasında yakın bağlantılar bulunmaktadır.

Üç numaralı tabloda görüldüğü üzere, yargı tiplerinin ele alındığı bu tabloya Kant'ın getirdiği yeniliğin sentetik a priori yargılarda ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Kant, kendisinden önceki düşüncenin aksine, sadece analitik a priori yargıların değil, bilgimizi genişleten (sentetik) yargıların da zorunlu olabileceği düşüncesini ileri sürmüştür. Buna göre, teorik fiziğin, matematiğin ve metafiziğin yargıları sentetik a prioridir. Bu çerçevede, saf aklın esas sorusu sentetik a priori yargıların nasıl olanaklı olduğu sorusudur (B19) çünkü metafizik ancak bu şekilde doğru bir zemine oturulabilir. Metafizik bilgi hem bilgimizi genişletmeli yani sentetik olmalı hem de ampirik tecrübeden bağımsız yani a priori olmalıdır. Böylece Kant, Leibniz ve Hume'dan farklılaşarak, zorunlu ve a priori bilgiyi analitik olanla sınırlandırmamış olur.

Kant için bilginin kaynağında kavram ile görünüm olduğu ve bunların birbirine indirgenemez şekilde ele alınması gerektiği *Saf Aklın Eleştirisi*'nin birçok yerinde kendini gösterir. Matematiksel bilgi için de söz konusu an-

layış geçerlidir. Kavramlardan sadece analitik bilgi elde edilebilir (A 47 / B 64). Sentetik olması, özne ve yüklem dışında üçüncü bir unsura ihtiyaç duyulmasını ima eder. Matematiksel bilgide dile getirilen üçüncü unsur uzay ve zamanın saf görüşüne dayanan a priori nesnelere (A 38 / B 55). Bu sebeple, matematiğin yargılarının analitik olanı inceleyen genel mantıkta değil, saf görüşü dikkate alan transandantal mantıkta temellendirilmesi görüşü ortaya çıkmıştır (Gözkân, 2006, s. 47). Yani, matematiksel bilginin elde edilmesinde kavramsal analizin yanında görüşe de ihtiyaç bulunmaktadır. Sentetik a posteriori yargılarda sentezin üçüncü unsuru ampirik görüşe dayanan tecrübedeki nesne iken, sentetik a priori yargılarda uzay-zamanın saf görüşüne dayanan a priori nesnelere üçüncü unsur olarak yer almaktadır (Çitil, 2012, s. 29). Söz konusu saf görüşlere dayanan a priori nesnelere, yargının içindeki özne ile yüklem ilişkisinde aracı görevi görür ve bilginin genişlemesine yol açar. Kant görünüm işlevini *Saf Aklın Eleştirisi* içerisinde toplama işlemi üzerinden şöyle açıklar: “bütünüyle açıktır ki kavramlarımızı ne denli evirip çevirsek te, sezgiyi yardıma almaksızın yalnızca kavramlarımızın ayrıştırılması yoluyla toplam hiçbir zaman bulunamaz” (B 16).⁷ Kant'ın en özgün yanlarından birisi olan sentetik a priori yargılar aynı zamanda en çok eleştiri aldığı yer olmuştur. Kant'ın matematiksel bilginin analitik olandan farklı bir zorunluluğa dayandığını söylemesi kendisinden sonraki tartışmanın da kapısını aralamış olur.

2. Kantçı Projeye Eleştiriler: Mantıkçı Pozitivizmin Analitik Anlayışı

Kant, matematiksel yargıları sentetik a priori olarak görmesi sonucunda, bunların evrensel zorunluluğa ve nesnel geçerliliğe sahip olduğunu ifade etmiş olmaktadır. Yaşadığı dönem itibarıyla Öklid'in postüllarını bu şekilde düşünmüştür. Fakat 19. yüzyılda ortaya çıkan Öklid dışı geometriler, Kant'ın sentetik a priori projesine şüpheyle bakılmasına neden olmuştur. Öklid'in beşinci postülası üzerine birbirinden farklı ve çelişik geometrilerin ortaya çıkması, matematiğin yargılarının sentetik a priori olduğu fikrine ciddi hasar vermiştir. Bu sürecin nihayetinde⁸; Öklid dışı geometrilerin tutarlı olabileceği, bunların modelinin verilebileceği, dahası söz konusu geometrilerin evrenin fiziğini daha işlevsel şekilde açıklayabildiği sonucuna ulaşılmıştır. Böylece, evrensel bir geometri anlayışından ziyade hangi geo-

7 Çeviride *sezgi* olarak kullanılan terimin Almanca aslı *Anschauung* kelimesidir. Metnin içerisinde bu kelimenin Türkçe karşılığı olarak *görüş* kelimesini kullanmayı uygun bulmakla beraber alıntı yaparken Türkçe tercüme sadık kalmayı tercih ettik.

8 Öklid dışı geometrilerin ortaya çıkışında yapılan tartışmaları ve tarihsel süreci daha yakından anlamak için bkz: (Barker, 2003, s. 59-94), (Hersh, 1997, s. 129-136), (Çitil, 2012, s. 29-32).

metrinin evreni açıklamada daha kullanışlı olduğunun üzerinde durulmuştur. Geometrinin sentetik a priori yargılara sahip olacağı iddia edilemeyeceği gibi, bir tür geometrinin diğerine göre daha doğru olduğunu söylemek de mümkün değildir. Herhangi bir geometrik modelin sadece daha kullanışlı olduğu ifade edilebilir. Böylece geometrinin aksiyomlarının örtük tanımlardan (İng. Definitions in disguise), başka bir açıdan analitik ifadelerden ibaret olduğu düşünülen bir sürece girilir:

Geometrik aksiyomlar ne sentetik a priori görüşü ne de tecrübi olgular değildir [...] Başka bir deyişle, geometrinin aksiyomları (aritmetik olanlardan bahsetmiyorum) sadece örtük tanımlardır. Öyleyse şu soruyu düşünecek miyiz: Öklid geometrisi doğru mu? Bu sorunun hiçbir anlamı yok. [...] Bir geometri diğerinden daha doğru olamaz; sadece daha uygun olabilir (Poincaré, 1905, s. 50).

Poincaré'nin söz konusu anlayışı, geometrinin Kantçı görüsel temelinin bir kenara atıldığı anlamını taşır. Aynı zamanda matematiğin sentetik a priori den ziyade analitik a priori olduğu görüşünü yaygınlaştırmıştır. Böylece a priori olanı anlamak için dile ve tanımsal olana odaklanılmıştır.

Geometrik görünümün ortadan kalkması ve birden fazla kullanışlı geometrinin ortaya çıkması matematiğin temelini, geometriden aritmetiğe kaydırmıştır (Hersh, 1997, s. 137). Ancak öte yandan -analitik felsefenin de kaynağında yer aldığı düşünülen- Alman düşünür Gottlob Frege, aritmetiğin yargılarının mantığa indirgenebileceğini düşünerek aritmetiğin tutarlı olduğunu gösterme düşüncesine girmiştir (Gözkân, 2013, s. 62). Geometridekine benzer bir süreç aritmetikte de kendini göstermiştir. Buna göre sayı, görüsel bir mekâna başvurmada, dilin sınırları içerisinde kalarak mantıksal olarak tanımlanabilir. Böylece hem geometrideki hem de aritmetikteki gelişmelerle birlikte matematik ile görüsel olan arasındaki bağın kopartıldığı süreç başlamış olur. A priori olanın görüsel zeminde temellendiği Kantçı felsefe bir kırılma yaşamış, dil ve mantık temelinde yeni bir a priori anlayış teşekkül etmiştir. Bu çerçevede Frege, a priori ile a posteriori veya analitik ile sentetik arasındaki ayrımın yargının içeriğinden ziyade gerekçelendirmeyle ilgili olduğunu ifade etmiştir. Ancak Frege'nin de tanımı Kant'ın çelimezlik ilkesine dayanarak verdiği analitik tanımına benzemektedir: tümcenin kanıtlanmasında nihai olarak mantıksal bir yasaya ve tanımlara dayanıyorsa analitik, kanıtlanması için bir bilim alanının yardımı gerekiyorsa sentetik bir doğruluktan bahsedilir (Frege, 2008, s. 89). Frege'nin modern mantığa getirdiği fonksiyon-argüman analizi göz önünde tutulduğunda, bu tanım benzerlikleriyle beraber Kant'ın özne-yüklem çerçevesindeki analitik teriminin genişlemesini sağlamıştır.

Matematik alanında yukarıda dile getirilen sürecin bir sonucu olarak, sentetik a priori bilginin imkânı sorgulanmış ve tüm bilginin mantık veya ampirik deneyim/tecrübe içerisinden türetilebileceği düşüncesi olgunlaşmaya başlamıştır. Buna göre matematiksel bilgi, terimlerin tanımı ve mantıksal çıkarımlar yoluyla edinilir. Söz konusu düşünce *Viyana Çevresi* olarak da adlandırılan Moritz Schlick, Rudolf Carnap, Otto Neurath gibi isimlerin bir araya gelmesiyle oluşturdukları *mantıkçı pozitivist* görüş tarafından yaygın hale getirilmiştir. Önermenin anlamlı olabilmesi doğrulanabilme ilkesiyle koşullandırılmıştır. Bir ifadenin doğru olabilmesinin ise iki türlü imkânı vardır. İlkine göre, biçimsel dildeki terimlerin mantıksal işlevlerinden yola çıkılır; ikincisinde ise tecrübe içerisinde elde edilen olgusal içeriklere başvurarak ifadelerin doğruluğundan bahsedilir. Eğer terimlerin tanımından yola çıkılarak mantıksal olarak doğrulanıyorsa *analitik*, duyuşsal tecrübe içerisinde doğrulanıyorsa *sentetik* olmaktadır.

Mantıkçı pozitivism bilim ile felsefe arasında bir görev dağılımı yaparak önermeleri birbirinden ayırmıştır. Bu açıdan felsefe a priori bir etkinliktir ve sınırları içerisinde olgulara dair özel bir bilgi türü yoktur. Carnap'a göre felsefe, bilimin kavramlarını netleştirmek üzere yürütülen mantıksal bir çözümleme faaliyetidir (Carnap, 1959, s. 145). Benzer bir konumu benimseyen Russell, olgusal olana dair sorulara bilimin ampirik yöntemleriyle karar verilebileceğini, tecrübeye başvurmaya gerek olmayan soruların ise matematik veya dilsel bir çözümleme içerisinde ele alınabileceğini öne sürer (Russell, 1994, s. 367). Buna göre, felsefe bir dil çözümlemesi olarak mantıksal bir zorunluluk taşıyan teorileri çözümlerken; bilim ise teorilerin olumsuzluğa tabi olan fenomenal alandaki ampirik karşılıklarını incelemektedir. Öte yandan, ne dilsel bir çözümlemeyle ne de tecrübî olarak doğrulanamayan bir tümce, gerçekliğe dair bir şey ifade etmeyeceği için anlamsız olarak kabul edilmiştir. Bu doğrultuda metafizik içerikli ifadeler analitik- sentetik ayrımının dışına yerleştirilmiştir. Felsefe ise gerçekliğe dair bir kuram olmaktan ziyade ifadelerin anlamlarını çözümlen ve analitik önermelerin merkezinde bulunduğu bir eylemdir.

Mantıkçı pozitivismin Kant'tan ayrılan bir diğer yanı ise analitiklik için bir yargı fiiline ihtiyaç duyulmadığını ileri sürmesidir. Önermenin yapısı biçimsel bir şekilde çözümlenerek analitik olduğu gösterilebilir çünkü dilin nesnel bir mantığı bulunmaktadır. Bu doğrultuda Carnap, hiçbir zihinsel faaliyete başvurmadan biçimsel bir analitiklik anlayışının verilebilmesine gayret etmiştir. Sadece mantık kuralları olan L-kuralları⁹ üzerinden ifadenin

9 Carnap, bir cümlelin diğerine ne şekilde çevrilebileceğinin kurallarını P-kuralları ve L-kuralları olarak ortaya koymuştur. İlki fiziksel olan kurallar, ikincisi ise mantıksal kurallarla ilgilidir.

doğru olduğuna ulaşılması halinde ifadenin analitik olduğu gösterilmiş olacaktır (Carnap R. , 1996, s. 53). Başka bir deyişle, analitik önermeler olgusal olandan bağımsız bir şekilde salt mantık kurallarına başvurularak doğruluğu belirlenen önermelerdir. Olgu durumlarından bağımsız olmaları nedeniyle tüm mümkün durumlarda geçerlidirler. Doğrulanması için olgulara dair gözlemlere ihtiyaç duyulduğu takdirde ifadeler sentetik olarak adlandırılmaya başlanır (Carnap R. , 1956, s. 16-17). Buradan hareketle Carnap'ın analitikliği tamamen mantıksal bir tanımlama içerisinde yapma iddiasını taşıdığı, nesne ve içeriğe dair bir zorunluluktan bahsetmediği söylenebilir.

Mantıkçı pozitivistin destekçisi olan Ayer, Carnap'a benzer bir yol izler. Buna göre, önermenin geçerliliği içerdiği işaretlere dayanıyorsa analitik, tecrübe olguları tarafından belirleniyorsa sentetik olacaktır. Bu açıdan analitik önermelerin olgusal bir içeriğe sahip olmadığı ve tecrübe tarafından yanlışlanmadığı düşünülür (Ayer A. J., 1990, s. 73-74). Ayer, kendisini ampirist geleneğin içerisine yerleştirerek olgusal içeriğe sahip hiçbir önermenin zorunlu olduğunun gösterilemeyeceğini öne sürer (Ayer A. J., 1990, s. 64). Ayer'e göre, matematik ve mantığın önermelerini Kantçı yargı ve görüş kavramlarını kullanmadan analitik olarak ele almak gerekir. Bunun böyle ileri sürülmesinin en büyük nedeni Öklid dışı geometrilerin ortaya çıkmasıyla birlikte değişen anlayıştır. Geometrik aksiyomlara önceliği olacak şekilde bir nesne alanından bahsedilemediği için geometri Ayer tarafından saf bir mantıksal dizge olarak ele alınmıştır. Bu çerçevede aksiyomlar dilde belirlenen tanım, teoremler ise tanımlardan mantıksal çıkarım yoluyla elde edilen analitik önermelerdir. Böylece Kantçı görüşe dayalı belirli bir geometrinin doğru olup olmadığı anlamsız bir soruna dönüşmüş, tecrübî olanı açıklamaya yarayan en verimli teorinin tutarlı olup olmadığına dikkat edilmiştir.

Mantık ve matematiğin önermeleri olarak ele alınan analitik önermeler hiçbir olgusal içeriğe sahip olmadığı için tecrübî olarak yanlışlanamazlar. Başka bir deyişle, analitik önermelerin değillenmesi sonucunda çelişkiyle karşılaşılır. Bu durum, onun zorunluluğunun göstergesi olarak düşünülmüştür. Farklı zaman dilimlerinde farklı dilsel uzlaşımların olması mümkün olsa da bunların kendisinden ortaya çıktığı totolojiler (analitik önermeler) zorunlu olacaktır (Ayer A. J., 1990, s. 80-81). Ayer'in zorunluluğu, şeylerin doğasına ait olmaktan ziyade dildeki kuralların işleyişine atfettiği söylenebilir. Mantık ve matematik nesnelere doğasına dair bir açıklama getirmekten ziyade belirli işaretleri ne şekilde ilişkilendireceğimizi gösterdiği için bunlar analitik ve zorunludurlar. Fakat bu durum Ayer açısından mantık ve matematiğin bilgiye dair hiçbir anlam ifade etmediği anlamına gelmez. İnsan aklı sınırlı bir yapıda olduğu için elde edilmiş olan bilgilerden yapı-

lacak mantıksal çıkarımlar anlamlı olacaktır. Ayer'e göre, aklî yapısı sınırsız derece güçlü olan bir varlık tek bir bakışla yapılacak bütün çıkarımların farkında olabilirdi (Ayer A. J., 1990, s. 82). Ancak insanın sınırlılığı nedeniyle sahip olduğu mevcut olgusal bilginin içerisinde açık kılınmamış taraflar olabilir. Bu yüzden mantık ve matematik olgusal bilgiyi genişletmemekle beraber bunları açık hale getirmeye yaramaktadır.

Bu örnekler dikkate alındığında mantıkçı pozitivistlerin genel olarak analitik önermeleri zorunlu olarak gördükleri söylenebilir. Buradaki ilişki bir açıdan Kant'ın anlayışına benzerken diğer taraftan ondan uzaklaşmaktadır. Analitik bir yargının/önermenin çelişmezlik ilkesine dayandığı hususunda birbirine yaklaşan bu iki görüş, matematiksel bilginin doğası hakkında birbirinden ayrılmaktadır. Matematiksel nesnenin saf ve a priori bir görüde sentezlendiği görüşü zedelenecek yerine tanım ve mantıksal kurallara dayalı bir anlayış geçmiştir. Öte yandan bir diğer ayrılık konusu analitiğin yargı veren bir zihinden bağımsız olup olmadığı meselesidir. Kant'ın psikolojist bir tutum takındığını ileri süren ve daha nesnel bir analitik tanım verdiğini düşünen mantıkçı pozitivistlerin analitik- sentetik ayrımını ne derecede verebildiği bir başka büyük sorudur.¹⁰ Bir sonraki kısımdaki tartışmalarda görüleceği üzere, yargı ve görünüm olmadığı bir düzlemde analitik- sentetik ayrımını savunmanın eleştirilerle karşılaşacak olması tarihsel süreç açısından sürpriz olmamıştır.

3. Quine'in Eleştirisi

Analitik- sentetik ayrımı farklı açılardan mantıkçı pozitivistler kadar Kant için de temel bir kavramsal çerçeve sağlar. Quine'a göre Kant, analitik olanın doğruluk koşullarını olgudan bağımsız olacak şekilde ifadenin anlamında temellendirmiştir (Quine, 1963, s. 21). Benzer eleştiriler Frege ve mantıkçı pozitivistler için de geçerlidir. Quine'in analitik kavramının hiçbir filozof tarafından verilememiş olduğunu öne sürmesi, *anlam* hakkında ciddi bir saldırı olarak ele alınmalıdır (Miller, 2007, s. 127). Quine, anlamın doğası hakkında belirsizliğin hâkim olduğunu söylerken bununla bağlantılı olarak Kant'ın analitik anlayışında iki problem görmektedir. İlk probleme göre, Kant analitikliği *kavramsal içerme* gibi bir açıklamayla anlamaya çalışır. Kant bu açıklamasıyla analitik- sentetik ayrımının değişken bir yapıda olduğunu ima etmiş olur. Analitiklik, yüklem bir kavram olarak özcede yargı veren tarafından düşünülebilmesi açısından ele alınır. Bu tanım psikolojik bir öl-

10 Kant'ın yargı anlayışının elendiği bir düzlemde analitikliğin de sağlam bir zemine kavuşamayacağı ve mantıkçı pozitivistlerin veya semantik geleneğin analitik tanımının Quine'in eleştirilerine açık hale geleceğine dair bir yüksek lisans tezi için bkz: (Şener, 2019).

çüt¹¹ sunması sebebiyle analitikliği belirlemede yetersiz kalacaktır. İkinci problem ise Kant'ın yaptığı analizin sadece özne-yüklem formundaki cümleler için geçerli olmasıdır. Kant'a göre, ifadenin değillenmesi sonucunda çelişmeyle karşılaşıldığı takdirde o ifade analitiktir. Analitik doğrular mantıksal yasalar ve tanımların öncül olarak kullanıldığı mantıksal ilkelerden türetilen ifadelerdir (Miller, 2007, s. 128-129). Sözcüğü, “bekâr erkek” teriminin tanımında evli olmamak anlamının yer aldığı düşünülebilir. O zaman bu terimin tanımını kullanarak mantıksal olarak “bekâr erkekler evli değildir” analitik ifadesini türetmek mümkündür. Fakat buradaki problem “bekâr erkek” teriminin doğruluğu hakkında ne şekilde hüküm verilebildiğidir. Quine'a göre buna dair bir hüküm verebilmek için analitiklik hakkındaki sorunun zaten biliniyor olması gerekir.

Benzer bir problem Carnap'ın ortaya attığı analitik görüşünde bulunmaktadır. Carnap'ın semantik kurallar belirleyerek analitikliği tanımlaması yanıltıcıdır çünkü bu durumda semantik kuralları belirtmenin ne anlama geldiği problem teşkil edecektir. Hangi ifadelerin analitik olarak kabul edileceği semantik kurallar tarafından belirleniyorsa, söz konusu kuralların ne anlama geldiği sorusu cevapsız kalacaktır. Quine bu durumu şöyle ifade eder: “Açıklanamayan bir ‘analitik’ kelimesine başvurmak yerine, şimdi açıklanamayan bir ‘semantik kural’ ifadesine başvuruyoruz” (Quine, 1963, s. 34). Başka bir deyişle, analitik kavramı Carnap'ın savunduğu gibi yapay bir dilde verilemez çünkü söz konusu dilsel kurallar analitikliği zaten içermektedir (Grayling, 1990, s. 52). Bu sebeple, analitikliğin içlemsel (İng. İntension) anlamını varsaymadan semantik kurallar ile onu belirleme imkânı bulunmamaktadır. Başka bir deyişle, Quine'in eleştirisi Kant kadar, ondan daha nesnel bir zeminde analiz yaptığı iddiasını taşıyan Carnap için de geçerlidir.

Quine birbirinden ayrılan iki tür analitik anlayışı olduğunu öne sürer. Analitik olarak düşünülen ilk ifade mantıksal olanlardır. Quine, içerisindeki mantıksal unsurlar nedeniyle doğru olan ifadelerin sorunlu olmadığını düşünür. Ancak bu çerçevede mantıksal bir ifadenin analitik olduğunu söylemek onu yeni bir isimle adlandırmaktan öte bir eylem olmayacaktır. Diğer yandan mantıksal olmayıp analitik olduğu iddia edilen ifadeler Quine'in ana eleştiri noktasını oluşturur. Quine'a göre, bu türden ifadelerin analitik olduğunu göstermek için anlam kavramına başvurmak gerekir. Bu çerçevede felsefe tarihinde öne sürülen iddialar yetersiz olmuştur. *Amprizmin İki*

11 Bu ölçüt Ayer tarafından *psikolojik ölçüt* olarak adlandırılırken, Lewis White Beck tarafından *fenomenolojik ölçüt* olarak tanımlanmıştır. Kant'ın analitik olanı çelişmezlik ilkesine dayalı tanımlaması ise Ayer ve Beck tarafından *mantıksal ölçüt* olarak isimlendirilmiştir. (Beck L. W., 1956, s. 170-171), (Ayer A. J., 1990, s. 72).

Dogması (1961) (İng. Two dogmas of Empiricism) adlı çalışmasında analitik kavramının hiçbir filozof tarafından kabul edilebilir bir açıklamasının verilememiş olduğunu farklı örnekler içerisinde ifade eder. Söz konusu eleştirinin kökeninde Kant'ın analitik-sentetik ayrımı kadar Carnap'ın *mantıksal çerçeve* (İng. logical frameworks) ve *olgusal çerçeve* (İng. factual frameworks) arasında yaptığı ayırım bulunmaktadır.

Analitikliğin *anlam* açısından yorumlanması hususunda birtakım problemler bulunmaktadır. Zira bu çerçevede ilk olarak iki ifadenin eş anlamlı (İng. synonymy) olması açıklanmalıdır. Eş anlamlılık, genellikle iki ifadenin içinde buldukları cümlelerdeki doğruluk değerini değiştirmedikleri müddetçe birbiri yerine geçebilmeleri (İng. substitutivity) üzerinden açıklanmaya çalışılır. *Salva veritate* denilen bu ilkeye göre eğer iki terim yer değiştirdiği her türlü bağlamda doğruluk değeri aynı kalıyorsa eş anlamlıdır. Ancak Quine'a göre terimlerin birbiri yerine geçebilmesi, analitikliğin temellendirilmesinde önemli bir kriter olan eş anlamlılığı sağlamaz (Grayling, 1990, s. 51). Bu konu için Quine, İngilizcedeki 'Renate' (creature with a kidney) ve 'Cordate' (creature with a heart) terimlerini örnek olarak verir. Bu iki terim aktüel dünyada olumsal olarak eş kaplama sahip olduklarından dolayı birbirleri yerine kullanılabilir gözükürler ama eş anlamlı değildirler. Zira bir tanesi 'böbreği olan canlılar' diğeri ise 'kalbi olan canlılar' için kullanılmaktadır. Bu sorunun çözümü birinci dereceden yüklem mantığından daha zengin ve *zorunluluk* gibi modal ifadelerin olacağı bir dil içerisinde mümkün hale geleceği iddia edilebilir. Buna göre, iki terim ancak *zorunlu* olarak birbirlerinin yerine kullanılabiliyorsa o terimler eş anlamlıdır (Miller, 2007, s. 131). Sonuç olarak kaplamaları aynı ama anlamları farklı olan terimleri eş anlamlı olan terimlerden ayırt etmenin kriterini yeniden kaplamsallığa başvurarak, onu mümkün dünyalara genişleterek bulmaya çalışılır. Böylece tesadüfî olarak aktüel dünyada eş kaplama sahip olan iki terim ('renate', 'cordate') modalite bağlamında birbirinden ayırt edilebilir. Zira mümkün bir durumda, kalbi olup böbreği olmayan bir canlı ya da tam tersi bir durum ortaya konulabilir. Aktüel dünyada eş kaplamalı olup eş anlamlı olmayan terimlere dair bir açıklama sunulmuş olur. Ancak Quine'a göre sorun burada da devam etmektedir çünkü bir önermenin zorunlu olmasının anlaşılması için analitik kavramına başvurmak gerekmektedir (Quine, 1963, s. 30). Önermenin zorunlu olması, tanım veya anlam dolayısıyla doğru olmayı gerektirir. Başka bir deyişle, söz konusu çözüm şöyle bir kısır döngüyle sonuçlanır: analitiklik için tanım, tanım için eş anlamlılık, eş anlamlılık için zorunluluk, zorunluluk için ise tekrar analitikliğe gitmenin gerektiği dögüsel bir durum ortaya çıkar.

Quine'a göre zorunluluk dünya içerisinde bulunan olgu ve nesnelere atfedilemez. Zorunluluğun anlamlı olarak anılabileceği tek durum dilsel ifadelerin/ önermelerin bir niteliği olan analitik kavramıdır. Bu açıdan zorunluluk en fazla mantıksal doğruluk olarak anlaşılmalıdır. Analitiklik ise kapsamsal bir bakış açısı içerisinde birbiri yerine kullanılan terimler cinsinden ele alınabilir. Quine'in düşüncesine göre, zorunluluğu analitikliğin ötesinde bir yere koymanın imkânı yoktur. Zira modal bağlamda aynı nesneye gönderimde bulunan terimler birbiri yerine kullanılamaz.

Quine şeye/nesneye dair bir zorunluluk olamayacağını, zorunluluk olarak varsayılan şeyin bizim ilgilerimiz dolayımında gerçekleşen nesneyi betimleme biçimimizde ortaya çıktığını öne sürer. Yani bir nesnenin zorunlu olarak belirli özelliklere sahip olduğu varsayımı onun nasıl betimlendiğine göre değişmektedir. Sözelimi insanın zorunlu olarak rasyonel bir varlık olduğu düşüncesi, insan ile rasyonel varlığın eş anlamlı olduğu düşüncesinin kabul edilmesi sebebiyledir. Analitikliği varsaymadan önce bir özelliğin söz konusu nesne için zorunlu olduğu varsayılamaz. Fakat analitikliği sağlanacağı düşünülen eş anlamlılık belirli bir kullanımda ortaya çıkan ve bu sebeple değişken bir yapıya sahiptir. Yani, eş anlamlılığı mümkün kılan bir zorunluluk bulunmamaktadır. Nesne ile tanışıklığımızda genellikle bir özellik bizim için önem kazanır diğeri ise önemsizleşir. Quine söz konusu durumun bir özelliğin zorunlu diğerinin olumsal olduğu anlamına gelmeyeceğini ileri sürmektedir. Sözelimi aynı bireyi matematikçi olarak tasvir edildiğinde rasyonel olma; bisikletçi olarak betimlendiğinde ise iki ayaklı olma zorunlu bir özellik olarak gözüktür. Hem bisikletçi hem matematikçi olan bir birey için birtakım özelliklerin zorunlu, diğerlerinin ise olumsal olduğunu söylemek anlamsızdır (İng. no semblance of sense) (Quine, 2013, s. 182-183). Nesnenin zorunlu olarak belirli özelliklere sahip olması tamamen nesnenin dilde hangi cihetten betimlendiğine, başka bir deyişle dildeki kullanımına ve bizim ilgilerimize bağlıdır.

Mantıkçı pozitivistler için analitik önermeler tecrübî olana dayanmadığı ve olgusal olarak içeriksiz olmaları nedeniyle revize edilemezler. Öte yandan Quine, her önermenin esasen revizyon edilebileceğini öne sürer: "hiçbir ifade revizyondan muaf değildir (no statement is immune to revision)" (Quine, 1963). Quine, modus ponens dahil her türlü mantıksal ilke ve kuralın revize edilebileceği düşüncesindedir. Bu durum analitik önermenin belirlenemeyeceğini farklı bir açıdan ima eder. Klasik metafizik anlayışın temelinde zorunlu doğruların akıl tarafından dolaysız bir şekilde idrak edildiği ve bu tür doğrulardan zorunlu diğer önermelerin mantıksal yasalarca türetilbildiği varsayılmaktaydı. Quine'in önermeler arasındaki ayrıma dair eleştirisi kla-

sik türden anlayışın yanı sıra Kantçı bir metafiziği de sınır dışına atmıştır. Fakat bu durum farklı metafizik pozisyonların oluşmasına engel olmamıştır. Özellikle a posteriori bir şekilde zorunlu doğrulara ulaşılabileceğini savunan isimler 20.yüzyılın ikinci yarısı itibariyle felsefi pozisyonlarını güçlendirmeye başlamıştır. Klasik olandan farklı bir özcü düşünceyi savunan bu isimler zorunluluk ile revize edilemezlik arasında doğrudan bir bağlantı olamayacağını vurgularlar. Zira revize edilemezlik daha ziyade epistemolojik bir kategori içerisinde ele alınabilir. Buradan yola çıkarak zorunluluk ile a priorilik arasında da ciddi bir ayırım yapma gerektiği düşüncesi doğmuştur (Plantinga, 1974, s. 4).¹² Bu görüş, Leibniz ve Kant'tan itibaren a priori ile zorunluluk arasında sıkı bir ilişki varsayan genel felsefi çerçevenin karşısına konumlanmıştır. Bu değişimin en önemli nedenlerinden bir tanesi Saul Kripke ve Hilary Putnam'ın zorunlu ama a posteriori olarak bilinebilen doğruların olabileceğini ifade etmiş olmalarıdır (Barnes, 2007, s. 495). Bu doğrultuda bir önermenin a priori olmasının zorunlu olmaya, a posteriori olmasının ise olumsal olmaya delalet etmeyeceği öne sürülmektedir.

4. Yeni Sınıflandırma ve Özcülüğün Canlanması

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tartışmanın seyrinde önemli bir değişim yaşanmış ve bu değişim, zorunluluğun farklı anlamlarının daha incelikli bir şekilde ele alınmasıyla belirginleşmiştir. Basit bir sınıflandırma yapmak gerekirse zorunluluk; fiziksel, metafiziksel ve mantıksal olarak birbirinden ayırt edilebilir. Bunlardan ilki doğa yasalarına, ikincisi nesnelere **özsel** özelliklerine, sonuncusu ise terimlerin anlamlarına veya tanımlarına dayanmaktadır (Mormodoro & Mayr, 2019, s. 91). Mantıkçı pozitivizmden Quine'a kadar genellikle zorunluluk **üçüncü seçenek** içerisinde, yani ifadelerin özellikleri olarak ele alınmıştır. Kripke'nin modal mantığın tamlığını göstermesi ve kipsel ifadelerle dair yeni bir semantik geliştirmesiyle birlikte bu durum değişmiştir (Mormodoro & Mayr, 2019, s. 92). **Böylece** nesneye dair **özsel** özelliklere dayanan zorunluluk ile ifadenin özelliği olarak zorunluluk arasında daha dakik bir ayırım ortaya koyma gereksinimi ortaya çıkmıştır. Bu felsefe tarihinde *de dicto- de re* olarak adlandırılan ayırımın çağdaş dönemdeki iz düşümü olarak düşünülebilir. Özellikle analitik, zorunluluk ve a priorilik arasındaki ilişkiyi anlamak için *de dicto- de re* ayırımına yakından bakmak gerekir. İlki mantığın ve tanımların sınırları belirlediği modal ifadelerdir ve önermelere ait zorunluluğu dile getirir. *De re* zorunluluk ise şeylerin belirli özelliklere özsel olarak sahip olup olmadığıyla ilgili modal

12 Revize edilemezlik hakkında benzer görüşleri Hilary Putnam matematiğe dair kaleme aldığı bir yazıda şöyle belirtmiştir: "Ancak zorunluluğun revize edilemezlik ile aynı şey olduğu konusunda hemfikir olmam (But I cannot agree that Necessity is the same thing as Unrevisability)" (Putnam, 1975, s. 7).

ifadelerdir. *De dicto* zorunlu olan ifadelerde a priori kavramı ile zorunluluğun paralel şekilde ele alınabileceği söylenebilir. Fakat zorunluluk de re açıdan ifade edildiğinde, a priori ve analitik kavramıyla olan bağından özgürleşmektedir. Buna göre, herhangi bir nesnenin belirli bir özelliğe zorunlu olarak sahip olması, nesneyi o özelliğe sahip olan şey olarak tanımlayıp tanımlamamamızdan bağımsızdır. Özellikle nesneye dair bir zorunluluktan bahsedilecekse bu zorunluluğun analitik bir ifadeden ya da a priori şekilde bilinmesinden ayrı olarak ele alınması gerekir.

Kripke'nin yaptığı tasnifle de uyumlu olacak şekilde önermeleri üç farklı şekilde ayırt etmek mümkündür. Analitik-sentetik ayrımı, cümlede bulunan kelimelerin anlamlarıyla ilgili olduğu için *semantik*, a priori- a posteriori ayrımı bilginin edinilmesi ile alakalı olduğu için *epistemolojik*, zorunlu-olumsal ayrımı ise nesnelerin doğasıyla ilgili olduğu için *metafizik* bir ayrım olarak ele alınabilir (Papineau, 2012, s. 45). Ancak bunlar arasında kurulacak olan ilişkinin ne cihetten olacağı arka planda hangi felsefî teoriye bağlı olduğu meselesiyle yakından alakalıdır (Grayling, 1990, s. 60). Zorunluluğun a priori ile eş anlamlı olarak kullanılması gerektiğini düşünen birçok felsefeci bulunmaktadır. Yukarıda ifade edildiği gibi Hume, Leibniz ve Ayer bu isimlerden birkaç tanesidir. Fakat bu anlayış özellikle modal mantık ve mümkün dünyalar tartışmasının gelişmesiyle birlikte etkisini kaybetmeye başlamıştır. Bu kısımda da ifade edileceği üzere Kripke, metafizik, semantik ve epistemoloji arasındaki ayırmadan yola çıkarak zorunlu bir gerçekliğe sahip ama a posteriori olarak bilinen ve olumsal bir gerçekliğe sahip ama a priori olarak bilinebilecek önermelerin olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Kripke, zorunluluk ile a priori arasındaki farkı göstermek için Paris'te 'bir metre' için standart olarak kullanılan çubuğu ele alır. Belirli bir adlandırma seremonisinde gerçekleşen bu durum içerisinde söz konusu o çubuk 'metre' teriminin gönderimini sabitlemiştir ancak anlamına dair bir açıklama sunmamıştır (Kripke, 2001, s. 54-55). Böylece çubuğun bir metre olduğu a priori olarak bilinebilir. Fakat a priori olarak biliniyor olması zorunlu olduğu anlamına gelmemektedir çünkü zorunluluk çubuğun gerçekliğine (sahip olduğu özelliklere) dair bir iddiadır. Söz konusu çubuğunun "bir metre" olarak adlandırıldığı zamanda, çubuğun bir metre uzunluğunda olması zorunlu bir durum değildir. Gönderimin sabitlendiği gün, hava olandan daha yüksek bir sıcaklıkta olsaydı söz konusu çubuk genişmiş olacak ve belirlemiş olduğu uzunluktan (bir metre) daha uzun olacaktı.

Kripke önermelerin sınıflandırmasını gönderim problemi üzerinden belirlemektedir. Buna göre olumsal a priori önermeler olabilece-

ği gibi zorunlu a posteriori önermeler de bulunmaktadır. Bu durum zorunluluğun analitik olandan ayrı düşünülmesini gerekli kılmıştır. Kripke, **söz konusu görüşe adların gönderimi üzerinden ulaşmıştır**. Modal mantığın tam ve tutarlı olduğu dikkate alındığında, doğal dildeki olgu karşılığı ifadelerin anlamlı bir şekilde ortaya konulduğunun kabul edilmesi gerekir. Kripke bu türden ifadelerden yola çıkarak özel adlar ile belirli betimlemelerin farkını gösterir. Buna göre, belirli betimlemelerin aksine, özel adlar her türlü mümkün durumda aynı nesneyi adlandırmaktadır. Bu çerçevede, **özel adlarla ifade edilen özdeşlik önermeleri doğru olduğu takdirde zorunlu olmak durumundadır**.

Kripke bu fikrin doğal tür veya olgulara gönderimde bulunan genel adlara uygulanabileceğini öne sürer. Bir doğal türe veya olguya atfedilen özelliklerin esasen o türe ait olmadığı ya da başka bir türün de söz konusu özelliklere sahip olduğu mümkün bir durum ortaya konulabilir. Hangi özelliklerin zorunlu hangisinin arızî olduğunu söylemek oldukça güç bir problemdir. Kripke bir özelliğin **özensel** olduğuna dair kendisinden sonra eleştirilecek olan iki kriter ortaya koyar. Bunlardan bir tanesi birey/nesne için kökeninin/yapıldığı malzemenin **özensel** olduğu düşüncesidir. İkincisi ise belirli bir içsel yapının bireyin **özensel** özelliklerini ve bir türe ait olmasını belirlediği görüşüdür (Grayling, 1990, s. 83). Kripke, örnek olması için suyun **içsel yapısının** H₂O olarak keşfetmiş olduğumuzu ifade eder. Ancak suyun dışsal özellikleri olan tadı, görünüşü, kokusu vb. **özellikleri** olumsuzdur. Bu bakımdan mümkün bir karşı olgusal durumda, su dışsal özellikleri itibariyle farklı özelliklere sahip olabilse de aynı atom yapısına sahip olmalıdır (Kripke, 2001, s. 128-129).

Benzer bir örnek Kant'ın *Prolegomena*'da sunmuş olduğu 'altın sarı bir metaldir' yargısına yapılan eleştiride görülür. Kant'a göre, özne görevinde olan altın kavramı çözümlendiği zaman onun sarı ve metal olduğu açığa çıkacaktır. Böyle bir bilgiye ulaşmak için kavram analizinin ötesinde tecrübî bir araştırma ihtiyacı duyulmaz (Kant I. , 2002, s. 15). Kant'ın anlayışında, sarı ve metal kavramları altın kavramında kısmi olarak içerildiği için buradaki yargı analitiktir. Kripke, altının söz konusu özelliklere sahip olmadığı bir durumun düşünülebileceğini varsayarak işe başlar. Böyle bir durumda "altın" belirli bir türü adlandırmaya devam edecektir, ancak sandığımız kavramlara sahip olan bir şey olmadığı açığa çıkacaktır. Doğal türlere veya olgulara dair farklı kavramsal şemalara sahip olduğumuz mümkün dünyalar düşünülebilir. İnsanın sahip olduğu yetilerden ve bedensel yapısından kaynaklanacak farklılaşmalar söz konusu doğal tür ve olguların çeşitli şekillerde tanımlanmasına yol açabilir. Bu sebeple, doğal bir türe ait olmak o türe

dair aktüel dünyada atfedilen özelliklere sahip olmak anlamına gelmez. Bu açıdan doğal türe veya olgulara dair kavramlarla belirtilen özelliklerin analitik olmadığını ve a priori bir şekilde bilinmeyeceğini söylemek gerekir. Bununla birlikte onlara dair herhangi bir zorunlu özelliğin (kökeni veya içsel yapısı tarafından belirlenen özelliklerin) olduğu ileri sürülebilir. Kripke bu türden özelliklerin a posteriori bir şekilde bilinebileceğini ifade eder.

Zorunluluk ile analitikliğin arasında bir ayırım bulunduğunu ihsas ettiren isimlerden bir tanesi de Hilary Putnam'dır. Putnam, *It Ain't Necessarily So* (1962) makalesinde bu hususu ele alırken zorunlu önermeleri üç kısma ayırır: analitik doğrular, mantıksal/matematikselsel doğrular ve sentetik a priori doğrular. Kripke'nin belirtmiş olduğu gibi doğal türe ait bir ifadeyle ('Bütün kediler hayvandır') tanımsal bir ifadenin ('hiçbir bekâr erkek evli değildir') arasında fark olduğunu dile getirir. Putnam söz konusu ayırma göre doğal türe dair öne sürülen ifadenin daha az zorunlu olduğunu iddia eder (Putnam, 1962, s. 660). Bu iddiasının temelinde aktüel dünyada doğal türü (kedi) belirleyen özelliklerin farklı olabileceğini düşünmenin mümkün olması yatmaktadır. Putnam'a göre kedilerin sahip olduğu düşünülen özellikleri taşımadığı ve birer otomat oldukları fark edilse dahi biz onlara 'kedi' demeye devam edebiliriz. Ancak 'hiçbir bekâr erkek evli değildir' gibi tanımsal bir ifade her türlü durumda aynı doğruluk değerini almaya devam edeceğinden dolayı zorunlu olduğu iddia edilmiştir.

Kripke, Putnam'ın ortaya koymuş olduğu ayırımı değerli bulmakla birlikte ayırımı farklı bir şekilde anlamlandırmıştır. Bu doğrultuda, doğal türe ait bir ifadenin analitik olduğunu ve a priori şekilde bilinebileceği görüşüne karşı çıkar (Kripke, 2001, s. 122). Bunun en önemli sebebi, doğal tür adlarının belirli özellikleri ifade etmiyor olmasıdır. Başka bir açıdan söylenecek olursa, herhangi bir kavram doğal tür adının anlamının bir parçasını oluşturmaz. Ancak 'hiçbir bekâr erkek evli değildir' gibi bir önerme analitik ve a prioridir çünkü 'bekâr erkek' terimi tanımsal olduğu için belirli bir anlama dayanarak gönderim kazanır.¹⁵ Kripke'ye göre, bir olgu tarafından gönderimi sabitlenen ifadeler a priori şekilde bilinebilseler de analitik olarak adlandırılmamalıdır.

Analitiklik, zorunluluk ve a priorilik arasındaki ilişkinin metafiziksel pozisyonlar açısından önem arz ettiği söylenebilir. Bu kısımda görüldüğü üzere zorunlu olanın a priori ve analitik olandan ayrık düşünmenin klasik anlayıştan farklı bir özcü anlayışının gelişmesinde rol oynamaktadır. Bir nesnenin

13 Kripke'ye göre analitik olan a priori ve zorunlu olmalıdır. Bunun yanında gönderimi sabitleme yoluyla analitik olanı olumsal a priori olarak düşünmek mümkündür. Ancak Kripke ikinci yolu reddederek analitik olanın zorunlu olması gerektiğini öne sürer (Kripke, 2001, s. 122). Fakat daha önce de ifade edildiği gibi zorunlu olan analitik olanla kayıtlı kalmak durumunda değildir.

sahip olduğu zorunlu özelliklere a posteriori bir yolla ulaşılabileceği görüşü bilimsel özcülük (İng. scientific essentialism) denilen anlayışın gelişiminde etkili olmuştur. Bu açıdan mevzubahis kavramların arasındaki ilişkilerin felsefi anlayışları derinden etkilediği söylenebilir. Ancak aynı zamanda kavramların arasındaki ilişkinin farklılaşmasına neden olan durumun zemininde mantık, dil ve zihin anlayışı tarafından belirlenen felsefi teorilerin olduğunu görmek de mümkündür. Kripke'nin zorunluluğa dair açıklamasında özel ve genel adların gönderim problemi gibi dil felsefesine dair bir meseleden hareketle belirli sonuçlara ulaşmış olması bunu göstermektedir.

Sonuç

Modern felsefenin yükselişinden itibaren analitik olma ile zorunluluk arasındaki ilişki uzun bir dönem paralel bir şekilde gitmiştir. Leibniz zorunluluğu bir mantık ilkesi olan çelişmezlik ilkesine bağlamış, Kant da bu paralellik üzerinde hareket etmekle birlikte sentetik a priori yargıların olduğunu ileri sürerek zorunlu olanı analitik olanla kısıtlamamıştır. Kant'ın sentetik a priori projesinin eleştirildiği 19. yüzyılın ardından mantıkçı pozitivist gelenek a priori ve zorunlu olanın analitik olandan ibaret olduğunu ileri sürmüştür. Böylece olgusal içeriğe sahip sentetik önermeler ve doğruluğu anlama dayalı olan analitik önermeler olarak ikili bir sınıflandırma ortaya çıkmıştır. Bu türden bir anlayış içerisinde zorunluluğu belirleyen şeylerin mantık, tanım, anlam gibi tamamen analitiğe dayalı kavramlar içerisinde ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

Çağdaş analitik felsefenin ana omurgasının düşünceyi metafizik bir içerikten soyutlama doğrultusunda hareket ettiği ileri sürülebilir. Bu durum her iki dönemi itibariyle Wittgenstein'in felsefesinde, mantıkçı pozitivistlerde, Quine ve takipçilerinde ortak bir özellik olarak görülebilir. Wittgenstein zorunluluğu analitik olanla; mantıkçı pozitivistler ise a priori olanı analitik olanla sınırlandırmışlardır. Quine ise bu türden ayrımların anlamsız olduğunu öne sürmekle birlikte zorunluluğun ancak analitikliğin de bulunduğu kavram çerçevesine başvuru olarak kavranabileceğini ortaya koyar. Mantıksal olarak doğru olan totolojiler dışında hiçbir ifade a priori olarak doğru olamayacağı için nesneye veya olguya ait içeriksel bir zorunluluktan bahsedilemez.

20. yüzyılın ilk yarısında metafiziğin analitik felsefe tarafından kabul görmemesinin en büyük nedeni, analitik olandan farklı ve a priori şekilde bilinmeyen zorunluluk kavramının reddedilmesidir (Noonan, 2013, s. 3). Zorunluluk, mantıksal bir yasa veya ona irca edilebilen anlamsal olarak özdeş olan ifadeler içerisinde ele alınmıştır. Başka bir deyişle, genel olarak analitik felsefenin metafiziğe karşı olan mesafesi, zorunluluğun *de dicto* yo-

rumuyla desteklenmektedir. Modal mantığın ve mümkün dünyalar semantiğinin gelişmesi, kipsel ifadelerin felsefî çerçeveye uygun bir şekilde yerleştirilmesini gerekli kılmıştır. Zorunluluğun analitikliğe indirgenmesi ile nihayetlenen bu süreç, amprizmin modaliteyi kendi çerçevesinde anlaşılır kılma yöntemi olarak değerlendirilebilir (Noonan, 2013, s. 4). Buna karşın, Kripke'nin esas sorusu, doğal türlerin özdeşliğini dile getiren önermelerde olduğu gibi analitik ve a priori olmasa da söz konusu nesnenin zorunlu bir içeriğe sahip olup olmayacağıdır. Analitik olmayan ve a priori bir şekilde bilinmeyen ama zorunluluk içeren şeylerin olması, özcülük tartışmalarını beraberinde getirir. Modal ifadelerin *de re* açıdan yorumlanması anlamına gelen bu süreçle birlikte zorunluluğun analitik olanla ilişkisi farklılaşmaya başlamıştır. Böyle bir felsefî modelin ortaya çıkması, zorunluluğun nesnenin içeriğine dair bir katkı sunup sunmadığı tartışmasını yeniden gündeme sokmuştur. Bu açıdan çağdaş felsefede analitiklik, zorunluluk ve a priorilik arasındaki kavramsal ilişkinin belirlenmesi metafizik problemler hakkındaki görüşleri yakından ilgilendirmektedir.

Kaynakça| References

- Adorno, T. W. (2005). Aşkınsallık kavramı üzerine. *Cogito*, 56-85.
- Ayer, A. J. (1984). *Dil, doğruluk ve mantık*. (V. Hacıkadiroğlu, Çev.). Metis Yayınları.
- Ayer, A. J. (1990). *Language, truth and logic*. Penguin Books.
- Barker, S. F. (2003). *Matematik felsefesi*. İmge Kitabevi.
- Barnes, G. P. (2007, Şubat). Necessity and apriority. *Philosophical Studies: An International Journal for Philosophy in the Analytic Tradition*, 132(3), 495-523.
- Beck, L. W. (1956). Can Kant's synthetic judgments be made analytic? *Kant-Studien*, 168-181.
- Beck, W. L. (1978). *Essays on Kant and Hume*. Yale University Press.
- Carnap. (1959). The old and new logic. In A. J. Ayer (Ed.), *Logical positivism* (pp. 133-146). Free Press.
- Carnap, R. (1956). *Introduction to symbolic logic and its applications*. Dover Publications.
- Carnap, R. (1996). *Philosophy and logical syntax*. Thoemmes Press.
- Çitil, A. A. (2012). *Çağdaş felsefe-I*. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Dursun, Y. (2004). *Felsefe ve matematikte analitik/sentetik Ayrımı*. Elips Kitap.
- Frege, G. (2008). *Aritmetiğin temelleri*. Yapı Kredi Yayınları.
- Gözkân, B. (2006). Uzayda yönler arasındaki farklılığın nihai dayanağı. *Felsefe Tartışmaları*, 37, 43-55.
- Gözkân, B. (2013). Matematik sadece mantık temelinden türetilbilir mi? *Felsefelogos*, 51-67.
- Grayling, A. C. (1990). *An introduction to philosophical logic*. Duckworth Books.
- Hacıkadiroğlu, V. (1994). Analitik yargılar ve a priori yargılar. *Felsefe Tartışmaları*, 72-84.
- Hanna, R. (2004). *Kant and the foundations of analytic philosophy*. Oxford University Press.
- Hersh, R. (1997). *What is mathematics, really?* Oxford University Press.
- Hume, D. (1976). *İnsanın anlama yetisi üzerine*. Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Kant, I. (1993). *Arı usun eleştirisi* (A. Yardımlı, Çev.). İdea Yayınları.
- Kant, I. (1998). *Critique of pure reason*. Cambridge University Press.
- Kant, I. (2002). *Gelecekte bilim olarak ortaya çıkacak her metafiziğe Prolegomena*. (Y. Ö. İonna Kuçuradi, Çev.). Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kripke, S. A. (2001). *Naming and necessity*. Harvard University Press.
- Leibniz, G. W. (1902). *Discourse on metaphysics correspondance with Arnauld, monadology*. Open Court Publishing Company.

- Leibniz, G. W. (1996). *New essays on human understanding*. Cambridge University Press.
- Miller, A. (2007). *Philosophy of language*. Routledge.
- Mormodoro, A., & Mayr, E. (2019). *Metaphysics: An introduction to contemporary debates and their history*. Oxford University Press.
- Noonan, H. (2013). *Kripke and naming and necessity*. Routledge.
- Papineau, D. (2012). *Philosophical devices: Proofs, probabilities, possibilities, and sets*. Oxford University Press.
- Plantinga, A. (1974). *The nature of necessity*. Oxford University Press.
- Poincarè, H. (1905). *Science and hypothesis*. The Walter Scott Publishing.
- Putnam, H. (1962). It ain't necessarily so. *The Journal of Philosophy*, 658-671.
- Putnam, H. (1975). *Mathematics, matter and method*. Cambridge University Press.
- Quine, W. V. (1963). Two dogmas of empiricism. In W. V. Quine, *From a logical point of view* (pp. 20-46). Harper & Row Publishers.
- Quine, W. V. (1980). Two dogmas of empiricism. In W. V. *From a logical point of view* (pp. 20-46). Harvard University Press.
- Quine, W. V. (2013). *Word and object*. The M.I.T Press.
- Rosenberg, J. F., & Travis, C. (Edt.). (1971). *Readings in the philosophy of language*. Prentice-Hall.
- Russell, B. (1994). *Logic and knowledge*. Routledge.
- Smith, N. K. (2003). *A commentary to Kant's "Critique of pure reason"*. Palgrave Macmillan.
- Steinitz, Y. (1996). *In defense of metaphysics*. (N. J. Efron, Trans.) Peter Lang Publishing.
- Şener, G. (2019). *Kant'ın yargı anlayışı itibarıyla Gödel tamamlanamazlık teoremlerinin bir yorumu ve bu yorumun analitik önermelerin zemini bakımından sonuçları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi.